

**ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКИХ БІБЛІОТЕК НА ПІВДНІ УКРАЇНИ В
ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД 1945-1955 рр.**

Однією з помітних тенденцій сучасної історичної науки є звернення уваги дослідників до історії повсякденного життя суспільства. У колі наукових пошуків повсякденного сільського життя важливе місце посідають його гуманітарні аспекти, зокрема діяльність бібліотек у повоєнному українському селі. Звернення до проблеми діяльності сільських бібліотек зумовлено необхідністю врахування практичного досвіду роботи минулого в організації культурно-просвітницької роботи серед сільського населення в сучасних умовах українського села.

Проблема діяльності сільських бібліотек розглядалася істориками в загальнореспубліканському масштабі, в цьому напрямку працюють історики Мічуда В., Романюк І.М., Рибак І.В., Шамрай О. та ін. [1]. Виходячи з цього, автор статті ставить за мету розглянути з власної точки зору особливості діяльності бібліотек на прикладі Півдня України в означений період.

Серед культурно-просвітницьких закладів повоєнного села особливе місце в духовному житті займали бібліотеки. Заходи широкомасштабної відбудови і дальшого розвитку закладів культури і науки містив Закон про п'ятирічний план відбудови і розвитку народного господарства СРСР на 1946-1950 рр., прийнятий Верховною Радою СРСР у 1946 р. [2]. Однак визначені п'ятирічним планом завдання мали загальний характер і суттєво не вплинули на поліпшення бібліотечного обслуговування сільського населення. Мережа стаціонарних сільських бібліотек відновлювалися дуже повільно. В повоєнний період бібліотеки потребували не лише відбудови, але й суттєвого збільшення сільської бібліотечної мережі, удосконалення організаційної структури.

У досліджуваний період на селі були організовані самостійні сільські бібліотеки та бібліотеки при сільських клубах, так звані клубні. Сільське населення також обслуговували бібліотеки колгоспів, промислових артілей, профспілкові бібліотеки. Трудівники села користувалися послугами районних бібліотек, шкільних бібліотек. Крім стаціонарних бібліотек, на селі функціонували численні пересувні бібліотеки, пункти видачі, книгоношення тощо [3, с.109-110].

У післявоєнний період більшість сільських бібліотек знаходилося в поганому стані. Не дуже обладнані до війни, вони були остаточно розорені за чотири воєнні роки. Кількість бібліотек в цілому зменшилася більш, ніж на половину. В районах, які перебували в тимчасовій окупації, більшість бібліотек було зруйновано або спалено. Велику кількість бібліотечних приміщень в роки війни зайняли для інших потреб, і використовували не за призначенням. Бібліотеки розміщувались в аварійних і непридатних для роботи приміщеннях. Слабке, а під час повна відсутність фінансування по часті ремонту призводило до цілковитої технічної непридатності вже робочих приміщень і потребували негайного відновлення і ремонту [4, арк.72]. Нерідко бібліотеки розміщувались у приміщеннях приватних будинків, червоних кутків, сільських рад. Біля 70% сільських бібліотек Миколаївської області розміщувались в непридатних для роботи умовах. Так, сільська Олександрівська бібліотека Братського району знаходилася в сараї. Чорноморська сільська бібліотека Чорноморського району розміщувалася в приймальні медпункту, де хворі чекали прийому. В Широколанівському районі бібліотека знаходилася на квартирі у бібліотекаря [5, арк.107].

Матеріальна база бібліотек була дуже слабкою, не забезпечувалася в достатній мірі необхідним обладнанням, в більшості сільських бібліотек не вистачало стелажів, книжкових полиць і вітрин, каталожних ящиків та інших меблів. Так, сільська бібліотека Ширяївського району Одеської області, яка знаходилася в маленькій кімнаті при сільській раді, майже вся була закладена книгами, не мала жодного стелажу. Книги лежали в купі на долівці, ні чим не відгороджені від читачів, залишаючи лише вузький прохід до столу для обміну книг [6, с.167]. Недостатня кількість обладнання ускладнювала роботу бібліотекарів і читачів, робила неможливим повноцінне збереження фонду книжок.

Небезпечним ворогом книжкових фондів була і цвіль, яка з'являється в приміщеннях бібліотек при порушенні санітарної гігієни книги. Руйнації книги спричиняв сірчаний газ, який з'являвся взимку, при опалюванні печей кам'яним вугіллям. Через відсутність хвіртки і вентиляції в приміщенні бібліотеки стояло сперте повітря шкідливе для книг, читачів і бібліотекаря [7, с.32].

Серед сільських бібліотек було багато дрібних, із застарілим книжковим фондом. Кількісні показники книжкових фондів бібліотек Півдня України були невисокими. Не вистачало дитячої, художньої, науково-популярної, довідкової літератури. В тематиці книжкових

фондів акцент робився на поповнення громадсько-політичною літературою. Половина книжкового фонду сільських бібліотек становили твори Маркса, Енгельса, Леніна. Прикладом укомплектування бібліотеки суспільно-політичною літературою і творами класиків марксистів-леніністів можуть слугувати наступні данні. В Ново-Олександрівській сільській бібліотеці Ново-Серогоського району Херсонської області зберігалася така кількість примірників: у 1952 р. - 103, 1953 р. - 595, у Миколаївській сільській бібліотеці Велико-Лепетихського району у 1952 р. - 400, 1953 р. - 762 [8, арк.33]. Суспільно-політична література для бібліотек комплектувалася одноманітною і тенденційно підбраною.

Кожного року в бібліотеках збільшувалася кількість літератури, яку ніхто ніколи не читав і не цікавився. Мали місце непоодинокі випадки, коли до бібліотеки надсилали не потрібну за їх профілем літературу. Так, в Рогаченському районі, де немає ні залізниці, ні заводів, надсилали книги Марухіна А. і Тихонова К. «Швидка обробка поїздів», Трехова М.І. «Раціональне електровикористання на машинобудівельному заводі», Аксенова Н.П. «Обладнання ливарних цехів» і т.д. [9, с.85]. «Мертві книги» складали майже половину державного бібліотечного фонду.

Виконуючи вказівки комітету зі справ культурно-просвітницької діяльності при Раді Міністрів УРСР, в усіх районах і частині сільських бібліотек області створювали репертуарні полиці, на допомогу репертуарним гурткам і художньої самодіяльності [10, с.33]. Література, яка знаходилася на репертуарних полках, як і взагалі вся література, яка зберігалася в бібліотеках, систематично перевірялася на предмет вилучення застарілої і ідеологічно «шкідливої» літератури, згідно зі списками присланих Обллітом і наказами комітету [11, с.34].

Колгоспні бібліотеки комплектувалися як через бібліотечний колектор, так і через добровільний збір літератури серед населення. Комсомольці й бібліотечні працівники збирали й передавали колгоспам тисячі книг. Крім того, колгоспи уклали договори з обласним бібліотечним колектором на планове поповнення бібліотек літературою [12, с.5].

Згідно з положенням про колгоспну бібліотеку колгоспи, що знаходяться в населеному пункті, де є державна сільська бібліотека, могли виділяти за рішенням загальних зборів колгоспників кошти на поповнення книжкового фонду державної бібліотеки з сум, виділених колгоспам на культурні потреби [13, с.44]. Але, як правило, в більшості колгоспів не планувалися розходи

на придбання літератури, вважаючи, що можна обійтися і без них, гроші виділенні культфондам часто не використовувались. Деякі колгоспи йшли по лінії найменшого спротиву і замість створення бібліотек, користувалися бібліотеками-пересувками районних і сільських бібліотек [14, арк.79], відтак безпідставна скрізь перевага надавалась пересувним бібліотекам. Більше того, окремі населені пункти були взагалі позбавлені будь-яких форм обслуговування. Перевірка стану бібліотечного обслуговування населення показала, що частина сільських населених пунктів у досліджуваній період не обслуговувалась зовсім.

Бібліотекарі, щоб хоч якимось чином засвідчити свою діяльність, вели роботу по збільшенню абонентів, оскільки за їх кількістю визначався рівень роботи. За офіційною статистикою, 98 сімей із ста були охоплені бібліотечним обслуговуванням, або кожний третій житель села був читачем бібліотеки. Проте не всі вони брали й читали книги, значна їх кількість навіть і не знали, що вони є «абонентами» [15, с.155]. Книжковий фонд бібліотек був загальнодоступним і безплатним для користування для всіх верств населення. Але кількість читачів в бібліотеці була недостатня. Особливо мало залучали доросле населення, зокрема колгоспники [16, арк.30]. Читання в більшості випадків залишалось «дитячим», на рівні потреб, закладених в період шкільного навчання. Так, в селі Стара Маячка Цурюпінського району Херсонської області з 125 читачів бібліотеки 109 складали учні, 2 вчителі з 12-ти, які були в селі, 3 агрономи з 38-ми, 5 працівників МТС, 1 медсестра, 1 ветлікар, 2 колгоспника, 2 рахівника, 1 батюшка [17, арк.28].

У досліджуваній період гостро стояла проблема кадрового забезпечення бібліотек фахівцями. В післявоєнний період на бібліотечну роботу прийшло багато працівників, що не мали фахової освіти й досвіду роботи. В більшості колгоспів, де були бібліотеки, не вирішувалося питання, хто повинен вести в них роботу. Частіше всього в ролі бібліотекаря виступали бухгалтери [18, с.79], голови колгоспів, «то сумісництву», розглядаючи посаду бібліотекаря як додатковий заробіток [19, с.48].

Таким чином, у діяльності бібліотек було багато проблем і недоліків. Через загальну бідність і недостатню матеріальну базу закладів культури просвітницька робота на селі рухалася дуже повільно. Бібліотеки розглядалися владою не як осередки духовності, а як інструмент впливу на свідомість селян шляхом ідеологічного тиску для виконання політичних і сільськогосподарських завдань. Бібліотечна робота наскрізь

пронизувалась суцільною регламентацією, одноманітністю і формалізмом, відтісняла читача на другий план. Все ж була проведена значна робота по відновленню бібліотек та створенню передумов росту культурного рівня сільського населення.

1. Мічуда В. Культурне будівництво на селі в перші повоєнні роки (1945-1950 рр.) // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Збірник статей. - Вип.7. - К., 2003. - С.403-408.; Романюк І.М. Українське село в 50-ті - першій половині 60-х рр. ХХ ст. / І.М.Романюк, відп. ред. В.М.Даниленко. - Вінниця: Книга-Вега, 2005. - 256 с.; Рибак І.В. Соціально-побутова інфраструктура українського села 1921-1991 рр. / І.В.Рибак; відп. ред. П.П.Панченко. - Кам'янець-Подільський: Абетка, 2000. - 303 с.; Шамрай О. Відновлення бібліотечної мережі в селах Центральної України в повоєнний період // Борисфен. - 2009. - №11. - С.14-15.
2. Шамрай О. Вказ. праця. - С.14-15.
3. Романюк І.М. Вказ. праця. - 256 с.
4. Державний архів Херсонської області (далі - ДАХО), ф.Р.1989, оп.1, спр.98, 134 арк.
5. Державний архів Миколаївської області (далі - ДАМО), ф.П.7, оп.8, спр.76, 122 арк.
6. Центральний державний архів громадських об'єднань України у м.Київ. (далі - ЦДАГОУ), ф.Р.4762, оп.1, спр.220, 267 арк.
7. Охорона і збереження бібліотечних фондів // Соціалістична культура. - 1954. - квітень. - №1(81). - С.32-34.
8. ДАХО, ф.Р.1989, оп.1, спр.184, 119 арк.
9. Там само, спр.105, 127 арк.
10. Там само, спр.184, 119 арк.
11. Там само, арк.33.
12. Створити бібліотеку в кожному колгоспі // Культурно освітня робота. - 1949. - квітень. - №4. - С.4-6.
13. Положення про колгоспну бібліотеку // Соціалістична культура. - 1954. - жовтень. - №7(87). - С.44.
14. ДАМО, ф.Р.992, оп.6, спр.797, 137 арк.
15. Романюк І.М. Вказ. праця. - 256 с.
16. ДАХО, ф.Р.1989, оп.1, спр.78, 104 арк.
17. Там само, арк.28.
18. ДАМО, ф.Р.992, оп.6, спр.797, 137 арк.
19. Там само, спр.450, 239 арк.